

УДК 78.783:09

Л.Г. Руденко

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТРАДИЦІЙ ХОРУ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ У ПРАКТИЦІ СУЧАСНИХ ХОРОВИХ КОЛЕКТИВІВ

В історії культури є явища, які в перспективі подальшого історичного розвитку сприймаються як основоположні, такі, що обумовлюють природу і духовні цінності наступних поколінь. До таких в українському музичному мистецтві, безперечно, належить і діяльність Києво-Могилянської, Духовної академії (1615-1921 рр.), яка протягом віків, на різних історичних етапах була «серцевиною» не лише гуманітарної думки загалом, але й музично-громадського життя та, передусім, хорового мистецтва. Впродовж просвітницької діяльності інституції, її хор був одним із найвизначніших і найпрофесійніших колективів, який славився виконавською майстерністю не лише в Україні, а й за кордоном. У творчій практиці хору спостерігається кристалізація національного стилю професійного музичного мистецтва, що виявлялася у поєднанні національної традиції хорового церковного співу зі всебічним засвоєнням загальноєвропейської техніки хорового письма і водночас опорою на народнопісенний інтонаційний фонд, носіями якого були учасники хору. Діяльність регентів та учасників хору впродовж століть впливала на розвиток основних напрямів хорового співу, зміну його стилів, музично-естетичні смаки композиторів. У середовищі академічного хору утворився питомий прошарок музичної культури, який впродовж віків живив композиторську творчість, створював необхідне підґрунтя для вдосконалення хорового мистецтва, дотримання традицій церковно-православного співу і в окремих випадках давав Україні і світу музикантів найвищого рівня, до числа яких належать А.Ведель та О.Кошиць.

Мета статті простежити актуалізацію традицій виконавської практики академічного хору в сучасному хоровому студіюванні.

Мистецька практика академічного хору неодноразово привертала увагу дослідників минулих століть та сучасності (В.Аскоченський, М.Булгаков, Д.Вишневецький, С.Голубев, Ф.Титов, Д.Розумовський, П.Козицький, О.Шреєр-Ткаченко, Н.Герасимова-Персидська, Л.Корній та ін.). Однак в історичній та музикознавчій літературі здебільшого висвітлено питання діяльності колективу в контексті історії Київської академії, а також вивчення творчості видатних учасників та регентів хору, зокрема А.Веделя та О.Кошиця (Т.Гусарчук, Л.Пархоменко). Найповнішим історико-музикознавчим джерелом, в якому цілісно простежено розвиток хорового мистецтва в Київській академії за весь період її діяльності (1615-1915 рр.) є наукова розвідка П. Козицького «Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування». Як останній регент академічного хору, П.Козицький більш докладно розглядав історію його виконавської практики, збереження традицій українського церковного співу, звернув увагу на репертуар, підкреслив значення функціонування академічного хору в розвитку українського та російського хорового мистецтва [4]. За словами митця, незмінною в академічному хорі залишалася традиція, за якою навички у співі передавалися від одного покоління до іншого, й нове покоління намагалося зберегти найкраще, що переходило від попередників: «ця «мудрість співу», що до неї став за підставу інтелігентний склад півчих, була головною причиною популярності та високої художньої вартості академічного хору за всю трьохсотрічну історію його існування...» [4; 91]. Хор Київської духовної академії оцінює як кращий з хорів Києва видатний український митець О.Кошиць, котрий свого часу був його регентом. Характеризуючи церковні хори міста, він у «Спогадах» зазначає: «...а що казати вже про хор Духовної академії? поза Калішевським це був найкращий в розумінні інтелігентності хор у Києві. Він мені особливо подобався тим, що тут можна було почути старовинні концерти Веделя, які за традицією належать до

репертуару хору академії, бо в ній учився і диригував цей композитор» [6; 146]¹. За період мистецької практики академічного хору в його середовищі сформувалася самобутня хорова школа. Ця школа суттєво вплинула на рівень українського і російського хорового виконавства. У ній виховані видатні майстри музичного мистецтва, які своєю творчістю репрезентували український церковний спів у світі (Й.Загвойський, В.Пикулицький, Ф.Тернопольський, М.Полторацький, Г.Сковорода, М.Березовський, А.Ведель, В.Аскоченський, І.Макаревич, О.Кошиць, В.Петрушевський, П.Гопцус, П.Козицький та багато ін.) [3-5].

Виконання академічним хором творів українських композиторів було однією з характерних рис його діяльності. Дослідивши репертуар хору на основі рукописних та друканих матеріалів, що збереглися в Нотній бібліотеці хору Київської духовної академії², можна стверджувати, що його складову становили твори українських митців XVIII-XIX ст.: хорові концерти М.Березовського, Д.Бортнянського, С.Дегтярьова, літургії, всенічна, окремі твори та хорові концерти А.Веделя, літургія та хорові концерти С.Давидова, твори Д.Туптала, П.Турчанинова та ін. [8-9]. Варто відзначити, що академічний хор одним із перших виконував духовні твори М.Вербицького, о.Віктора, М.Лисенка, а також тогочасних молодих митців О.Кошиця, В.Петрушевського, К.Стеценка [9]. Серед регентів академічного хору, хто найбільше дотримувався традицій, потрібно відзначити, Івана Макаревича (1878-1880 рр.), Андрія Лелявського (1881-1885 рр.), Василя Петрушевського (1888-1891 рр.), Олександра Кошиця (1898-1901 рр.), Павла Гопцуса (1902-1906 рр.)³.

Розглянувши їх діяльність шляхом аналізу рукописів та друканих видань з нотної бібліотеки академічного хору зазначимо, що саме в період їхнього регентства, репертуар хору вирізнявся типовими ознаками. Не зважаючи на великий обсяг нотного матеріалу, що знаходиться в нотній бібліотеці, основу репертуару в період керування академічним хором вище названих диригентів складали твори українських композиторів XVIII – початку XIX ст. Складовою репертуару звичайно був композиторський доробок видатного українського митця, вихованця Академії та регента хору А.Веделя. Серед регентів, хто найбільше відзначився щодо популяризації творів композитора, був О.Кошиць. За словами митця, за період 1898-1901 рр. його хором були «переспівані всі концерти А.Веделя (крім двохорних)...» [6; 211]. Один зі співаків хору КДА І.Шумов наводить реєстр творів А.Веделя, які виконувалися за регентства О.Кошиця: «На ріках Вавилонських», «Боже, законопреступниці», «Спаси мя, Боже», «Помилуй мя, Господи», «Боже, приідоша язици», «Покаянія», Ірмоси Різдва і Пасхи, «Достойно єсть»⁴. Однак репертуар академічного хору в період регентства митця був надзвичайно різноманітний. До нього входили твори й інших авторів духовної музики. Сам регент у «Спогадах» вказує на те, що церковні твори брав з нотної бібліотеки хору – як відомих митців, так і зовсім невідомих. Перевагу надавав А.Веделю, Д.Бортнянському, П.Турчанинову, з російських композиторів – О.Архангельському оскільки вважав, що його музика найбільш близька до традицій українського церковного співу [6; 211]. Період регентства О.Кошиця вважається найбільш яскравим в історії академічного хору.

Твори А.Веделя становили складову репертуару й під час регентства І.Макаревича, В.Петрушевського, А.Лелявського, П.Гопцуса та ін. Однак за час їхнього керування хором у репертуарі спостерігається значна кількість творів М.Березовського, Д.Бортнянського, С.Дегтярева, С.Давидова П.Турчанинова. Наприклад І.Макаревич надавав перевагу творчості А.Веделя, С.Дегтярьова та С.Давидова. А.Лелявський більше підтримував творчість С.Дегтярьова та П.Турчанинова; В.Петрушевський – А.Веделя, Д.Бортнянського, С.Давидова, Д.Туптала.

Таким чином, не зважаючи на русифікацію Академії у XIX ст. та заборону царського уряду виконувати духовні концерти, особливо М.Березовського, А.Веделя та С.Дегтярьова, регенти Київської духовної академії підтримували традиції академічного хору, що

сформувалися в його середовищі з самого початку виконавської практики.

На жаль революційні події 1917 року та довготривале утримання радянського режиму надто сповільнили розвиток духовної музики. За період тоталітарної влади в Україні створювалися численні хорові колективи як професійні, так і аматорські, але усі вони були заполітизовані й змушені виконувати лише офіційно дозволений репертуар [1]. Серед професійних тогочасних хорових капел вирізнялася Національна заслужена академічна капела України «Думка» – еталон хорового виконавства та законодавець традицій хорової справи в сучасній Україні. У різні часи «Думку» очолювали корифеї українського музичного мистецтва, Н.Городовенко, О.Сорока, П.Муравський, М.Кречко. Впродовж своєї творчої діяльності «Думка» сформувала потужні хорові традиції та власний виконавський стиль. Не зважаючи на заборони та цензуру, до її репертуару входили світські твори й обробки народних пісень українських композиторів П.Козицького, М.Леонтовича, Л.Ревуцького, К.Стеценка, Я.Степового, М.Вериківського, В.Золотарьова та духовна музика західноєвропейських митців [1; 7]. З 1984 р. на чолі капели – провідний український хормейстер, Герой України, народний артист України, академік Академії мистецтв, лауреат Національної премії ім. Т.Шевченка Євген Савчук.

Непересічна роль у розвитку українського хорового мистецтва, збереженні національних традицій належить Павлу Муравському. Його називають легендою українського хорового мистецтва ХХ-ХХІ століть. За період своєї творчої практики, П.Муравський виконав і здійснив звукозаписи понад 1000 хорових творів різних авторів, виховав майже 1000 видатних диригентів-хормейстерів, створивши в українській музичній культурі свою школу акапельного співу. З 1948 року П.Муравський очолив львівський, тоді ще обласний хор «Трембіта», який через п'ять років переріс у Державну академічну хорову капелу. Під орудою П.Муравського «Трембіта» швидко стала одним із найкращих хорових колективів Радянського Союзу. Складовою репертуару «Трембіти» в різні періоди діяльності були твори українських композиторів, у тому числі й духовна музика, яку капела з великим успіхом репрезентувала в гастрольних поїздках за кордоном.

З 1969 року П.Муравський очолює хор студентів диригентсько-хорового факультету Київської консерваторії (нині – Національна музична академія ім. П.Чайковського). Завдяки його зусиллям професійний рівень студентського хору зростає. У вкрай складний для розвитку української культури період, до репертуару студентського хору входили твори різних жанрів і форм, як світського змісту, так і духовна музика. Виконувалися: «Реквієм» В.Моцарта, хорові твори М.Березовського та А.Веделя, «Всенощна» й концерт для хору «В молитвах неусипающую Богородицу» С.Рахманінова та багато ін. Під орудою П.Муравського студентський хор записав низку платівок, зокрема 1971 р. вперше в Україні записав на платівку церковну музику з творів Д.Бортнянського, М.Березовського, А.Веделя та невідомих авторів [1; 7].

На початку 80-х років помічаються певні зрушення у розвитку українського хорового мистецтва. Диригенти хорових колективів починають звертатися до повноцінного засвоєння досвіду вітчизняної та світової хорової культури. Одним із перших хорів, який активно втілює у виконавській практиці давні традиції українського хорового співу, зокрема духовної музики був хор ім. Б.Лятошинського під керівництвом В.Іконника. Саме цей хор на чолі зі своїм диригентом у закордонних гастрольних поїздках виконував твори М.Дилецького, М.Березовського, Д.Бортнянського, А.Веделя. 1990 р. хором вперше було записано на студії звукозапису «Мелодія» платівку, що містить духовні концерти з автографу А.Веделя [10].

У 1985 р. відомий український диригент та музикознавець М.Юрченко, з метою відновлення традицій українського церковного співу, створив хор «Відродження», складову репертуару якого становили духовні твори українських класиків М.Березовського, А.Веделя, а також К.Стеценка. Серед колективів, які прагнули втілити в життя високопрофесійну хорову музику, що століттями входила до репертуару хору Київської духовної академії, був

аматорський хор «Почайна» під керівництвом О.Жигуна⁵. З метою відродження творчості видатного композитора, у 1987 р. хор «Почайна» виступив у приміщенні Києво-Могилянської академії (тоді там знаходилася бібліотека НАН України) з концертною програмою, що складалася з творів А.Веделя, які збереглися в Нотній бібліотеці хору Київської духовної академії.

Наприкінці 80-початку 90-х рр., відродження та актуалізація українських традицій церковного співу набирає значних обертів. У цьому напрямі починають активно працювати діючі на той час хорові колективи: Львівський хор «Легенда», під керівництвом І.Циклінського (з 1970 р.), хор «Вінниця», під керівництвом В.Гадзінського (з 1984 р.), «Фрески Києва», під керівництвом О.Бондаренка (з 1990 р.), камерний хор «Галицькі передзвони» під керівництвом В.Савчука (з 1991 р., м. Івано-Франківськ). Всі ці, та інші хори певним чином пропагували український церковний спів як у себе на батьківщині, так і за кордоном.

У березні 1990 р., заслужений діяч мистецтв України І.Левинець у м. Тернопіль створив хорову капелу «Галичина», яка на той час була однією з кращих хорових капел України. Впродовж своєї нетривалої діяльності (6 років) капела взяла участь у шести всеукраїнських хорових конкурсах та фестивалях, де здобула нагороди. Завдяки любові до українського хорового мистецтва та великому диригентському досвіду, набутому в провідних вітчизняних митців та за кордоном, І.Левенцю вдалося створити фаховий колектив, який відроджував і втілював у виконавську практику духовні твори Д.Бортнянського, А.Веделя, М.Вербицького, О.Кошиця та ін. призабутих на той час митців. Концертна діяльність та професіоналізм капели мали непересічне значення в період становлення державної незалежності України, виховання молоді та пробудження національної свідомості української нації.

У 1990 р. у столиці створюється камерний хор «Київ», головним диригентом якого стає лауреат Національної премії ім. Т.Шевченка, заслужений діяч мистецтв України Микола Гобдич. За майже чверть століття творчої практики хор є провідним мистецьким колективом України, який активно втілює у життя багатовікові традиції українського церковного співу.

Під керівництвом М.Гобдича хором виконано і записано на компакт-диски церковні твори М.Березовського, М.Дилецького, М.Вербицького, М.Леонтовича, А.Веделя, К.Стеценка, С.Пекалицького та багатьох ін. митців минулих століть та сучасності, і таким чином, репрезентовано шедеври української церковної музики світу. Надзвичайно велика заслуга камерного хору «Київ» полягає у відродженні усієї віднайдені на сьогодні творчої спадщини А.Веделя. Робота над втіленням проекту відбувалася у тісній співпраці з провідним дослідником творчості А.Веделя, професором кафедри української музики та музичної фольклористики НМАУ ім. П.Чайковського Тетяною Гусарчук. Результатом цієї співпраці стало видання нотної збірки «Артемій Ведель Духовні твори» (2007 р.) та запис хором «Київ» п'яти компакт-дисків з творами видатного композитора. Хор продовжує актуалізувати та втілювати в життя національні традиції, працює над відродженням творчості С.Дегтярьова, І.Домарацького, а також репрезентує творчість сучасних митців у галузі духовної музики. Натхненна праця М.Гобдича дозволила сформуванню надзвичайно різноманітний репертуар, на основі якого засновано «Нотну бібліотеку камерного хору Київ». Діяльність хору на чолі зі своїм диригентом, збереження традицій українського церковно-музичного мистецтва, неодмінно пов'язані з глибокими знаннями Маестро історії церковного співу та історії виконавської практики українських хорів XVII – початку XX ст., провідним з яких був хор Київської духовної академії. Високу місію М.Гобдича та камерного хору «Київ» у час національно-культурного відродження кінця XX – початку XXI ст., можна прирівняти до місії видатного українського диригента зі світовим ім'ям – Олександра Кошиця.

Отже, завдяки професійній діяльності талановитих диригентів, створення ними висококваліфікованих хорів відроджуються та актуалізуються національні традиції

церковного співу, що полягають у виконанні та популяризації композиторського доробку українських митців минулих століть та сучасності. Підбираючи репертуар для своїх колективів, диригенти не одноразово зверталися й продовжують звертатися до Нотної бібліотеки хору Київської духовної академії, в якій збережено духовні твори, що належать до золотих сторінок історії українського хорового мистецтва.

Звичайно, багато духовних композицій, що містяться в колекції, були перевидані і посідають почесне місце у репертуарах сучасних хорових колективів. Однак залишилося ще багато імен авторів, чий творчий доробок у сфері хорового мистецтва малодосліджений і потребує уваги науковців, диригентів церковних та камерних хорів. Тож є сподівання, що сучасні хори будуть продовжувати актуалізувати національні традиції церковно-музичного мистецтва, які утворилися в середовищі провідних українських співацьких колективів минулих століть, зокрема хору Київської духовної академії.

Примітки

- 1 Яків Калішевський – регент хору Софійського собору.
- 2 Нотна бібліотека хору Київської духовної академії – колекція духовної музики, до якої входять рукописи та нотодруки. Нотозбірня зберігається у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки ім. В.Вернадського.
- 3 В дужках вказано роки керування регентів академічним хором.
- 4 Так, реєстр не є повним. І.Шумов не називає концерту № 8 «Услыши, Господи, глас мой» з автографа А.Веделя, про який розповідав сам О.Кошиць.
- 5 Нині це студентський хор Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Список використаної літератури

1. **Бенч-Шокало О. Г.** Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб / О. Бенч-Шокало. – К. : Ред. журн. «Укр. Світ», 2002. – 440 с. : іл., нот.
2. **Ведель А. Л.** Духовні твори / : А. Л. Ведель ; передм., муз. та заг. ред. М. Гобдича ; вступ. стат. Т. Гусарчук. – К., 2007. – 451 с. – (Бібліотека камерного хору «Київ»).
3. **Гусарчук Т. В.** Українська хорова спадщина другої половини XVIII століття в нотних джерелах / Т. В. Гусарчук // Наук. записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів. – К., 1997. – Т. 2. – С. 123-158.
4. **Козицький П. О.** Спів і музика в київській академії за 300 років її існування / П. О. Козицький ; передм. О. Шреєр-Ткаченко. – К. : Муз. Україна, 1971. – 146 с.
5. **Корній Л. П.** Історія української музики / Л. П. Корній. – К. – Х. – Нью-Йорк : Вид. М. П. Коць, 1998. – Ч. 2. – 313 с.
6. **Кошиць О. А.** Спогади / О. Кошиць ; передм. і післямова М. Головащенко. – К. : Рада, 1995. – 387 с.
7. **Лащенко А.** З історії київської хорової школи / А. Лащенко. – К. : Музична Україна, 2007. – 195 с.
8. **Руденко Л. Г.** Наукова реконструкція нотної бібліотеки хору Київської духовної академії / Л. Г. Руденко // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : № 1. – К., 2009. – С. 89-94.
9. **Руденко Л. Г.** Рукописна частина нотної бібліотеки хору Київської духовної академії з відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / Л. Г. Руденко // Старовинна музика : сучасний погляд : Наук. вісн. Вип. 61. Кн. 3. – К. : НМАУ, 2007. – С. 111-117.
10. **Стасюк Ю. В.** Іконник – диригент Київського камерного хору ім. Б. Лятошинського / Ю. Стасюк // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2012. – № 10 (93). – С. 131-137.

Резюме

Простежено збереження та актуалізацію традицій хору Київської духовної академії в сучасному хоровому студіюванні. Підкреслено діяльність провідних українських диригентів щодо популяризації національного церковно-хорового мистецтва в Україні та її межами.

Ключові слова: хор, духовна музика, церковний спів, нотна бібліотека хору Київської духовної академії.

Summary

Rudenko L.G. Actualization of traditions of choir of Kyiv spiritual academy in practice of modern choral collectives

The article traces preserving and updating traditions choir of Kyiv Theological Academy in modern choral practice. Highlighted activities leading Ukrainian conductors in promoting national church choral art in Ukraine and abroad.

Key words: choir, sacred music, church singing, Music library of the Kiev Theological Academy.

Аннотация

Рассмотрено сохранение и актуализацию традиций хора Киевской духовной академии в современной хоровой практике. Подчеркнуто деятельность ведущих украинских дирижеров в распространении и популяризации национального церковно-хорового искусства в Украине и за ее пределами.

Ключевые слова: хор, духовная музыка, церковное пение, нотная библиотека хора Киевской духовной академии.

Надійшла до редакції 14.11.2013 р.